

Szabó Éva

KEZDET BEN VOLT A KERT...

Szemelvények Szabó Éva nyilatkozataiból, rádiós jegyzeteiből

Varázsereje mindenkinek van, csak néha elfogy...

Volt apámmal gyerekkoromban egy nagy játékkunk. Kitaláltunk magunknak egy bányát a kertben a nagy diófa alatt. Ez alatt a fa alatt naphosszat ástunk, mert mindketten tudtuk, hogy a földben arany van. Az aranyat mindig én pillantottam meg elsőként, és mindig korábban, mint kellett volna... De apám csak biztatott, még nincs ott az arany, csak ássunk... ássunk... ássunk. Azután, amikor megelégtelte győzködésem, ő is látni vélte azt az aranyat... E fölött a játék fölött mostanában nagyon sokat tünődöm – mert nincs már az apám –, és úgy érzem, hogy valamennyiőnk gyerekkora mögött ott van egy ilyen kert... ott van egy ilyen játék. Ebben a játékban ott van egy ilyen diófa és az alatt a diófa alatt van az arany... legalább egy... Nagyon kell vigyázni rá... (1982. szeptember 4.)

Tarjában születtem, az Egressy utcában, ott, a körtöltés mellett. Nagyon sok helyen laktam. Az Egressy utcában a nagyapáméknak volt háza. Hatéves koromig voltam ott gyerek. Nagyapám halála után a házat eladták, és akkor vándoroltunk [...] Az Egressy utcai ház tulajdonképpen az egyetlen örökségem, amit a nagyszüleimtől kaptam, a gyerekkoromtól kaptam. De nem akármilyen örökség. Ez egy olyan ház, amiben nagy kert volt, s egy gyerek számára egy nagy kertben élni tulajdonképpen azt jelenti, hogy el lehet indulni a világ legapróbb dolgai felé, sok mindent össze lehet báméskodni, össze lehet képzeledni [...] Ott, a körtöltés körül azért egy ilyen kisvárosban élő ember számára – gondolván – nemigen történik semmi. De talán éppen azért volt elegendő, és hallatlanul gazdag. Ha az ember szobájának az ablaka kicsi, akkor nagyobb kíváncsisággal akarja a világot, és nagyobb kíváncsisággal néz ki rajta. Pedig ez a szűkre szabott kis világ, ez sokkal gazdagabb történése, mint hinnék, csak ehhez szükség van arra a kertre, ehhez szükség van az embernek arra a báméskodós, csetlő-botló életformára, s akkor fölfedezi az ember, hogy érdekes emberek vannak az utcában. Ha leül a fűbe, akkor ott gazdag világ van. Én ott tanultam meg a bogarak nevét, a virágok nevét, és ehhez az ember mindig hozzá tudott tenni. Egy másik tartományt, amit a képzeletével teremtett. Ez egy sik, nagyon egységes és nagyon lakható világ volt az én számomra.

(Vásárhely és Vidéke 1994. október 28.)

Amikor megszülettem, apám megsiratott [...] A görögkeleti valóságuknál a megszületett gyermek életének elkövetkező tragikus eseményeit, kínjait szokás előre megsiratni [...] gyerekkora annak van, akinek kertje is van [...] már pedig a mi házunknak óriási kertje volt, gazdag vegetációval, számtalan bogárral. Ha jön a november, legszívesebben tarisznyát akasztanék a nyakamba és jönnek Vásárhelyre, ilyenkor ellenállhatatlan vágyat érzek, hogy otthagyjam Budapestet.

(Vásárhely és Vidéke 1994. november 16.)

Zsuzsinak panel gyerekkor jutott, egy lakótelepi bérház. A lépcsőházban szemét és a biciklitárolóban nem bujkálnak titkok. Az ajtókon biztonsági zárok állják útját a kíváncsiságnak. Egy, kettő nyílik ki legfeljebb olykor-olykor a „jössz-e játszani?”, vagy a „mi van feladva matekból?” okán. Itt mindenki és minden hallgat, itt minden és mindenki egyedül van. Marad a játszótér a homokozóval, az árok, amely a szomszéd házat emeli kalandos messzeségbe, néhány fa és bokor. Ennyi a világ. A többi ki kell találni. Szerencsére van hajlama rá.

Délutánonként körútra indul. Hol egy-két lakótelepi gyerekekkel, hol meg egyedül.

Nem tudom, mi megbeszélője van a homokozó melletti paddal, a szomorúfüzzel, meg a parkolóban összegyűlt tócsával, de annyit megtudtam, a csigákkal van találkozója minden délután. Nem kell keresni őket, ott vannak az árokparton. Szivárványos útvonalak, meg az árokpart melletti aszfalton. Ez a házájuk, - mondja. És ezt a csigák is alighanem így gondolják, mert csakugyan ott találjuk őket. Hát sokféle kis haza van. Itt az árokparton, meg ott a második emeleten is. Még az is lehet, kiderül, hogy titkok egy panelházban is akadnak, hogy majd később, a felnőtt korban, ezek az aszfaltra írt csigaszivárványok feltűnjenek. Talán haza lehet találni rajtuk.

(2001. március 14.)

Nagyapámék kertjében volt egy öreg diófa. Nagyapáméknál diót termelt, de én azt is tudtam róla, hogy három aranyat ásott el alatta valaki egy délután. Csak az találhatja meg, aki tudja a varázsszót. Azt meg nem mondtuk el senkinek, úgyse értette volna. Azt csak én tudtam, meg apa, meg a kert. És a kert nem árult el miniket. Pedig azt is tudta, hogy apa meg én kincset ásnak ki a földből minden vasárnap. Csak olyankor értünk rá. Apának hét közben nem volt ideje, dolgoznia kellett. Nagyon vártuk a vasárnapot. Volt egy kis talicskám, egy kis ásóm és egy kis lapátom. Az őszi vásárbán vették, hogy majd segítsek nagyapának dolgozni a kertben. Segítettem is. Talicskáztam a rózsák lemetszett ágait, lapátoltam a sárga földet, amikor tapasztott, és ástam is szorgalmasan. Akkor tudtam meg, hogy a giliszta földben lakik, és két feje van. Ha elvágják az ásóval, akkor is tud mozogni. Miért gondoltam, hogy ehhez két fej kell? Ki tudja. Csak azután baj lett a dolgozással, buzgalmamban a pallér violákat is kiástam és nagyapám munkanélkülivé tett engem is, meg a talicskámot is. Maradt a kincskeresés. Persze az arany, meg az ezüst nem adta könnyen magát, egyszer csak megcsillant és olyankor nagyon boldogok voltunk. Anyának nem mutattuk meg soha. Ő, csak a földet látta volna, meg azt, hogy piszkos lettem. Apa tudott aranyat látni, titkot tartani is.

(2001. május 1.)

A katicabogárnak az én gyerekkoromban is hét pettye volt minden mesében, különben hogyan történhetett volna meg, hogy – az én egyik mesémben – azért nem mert hazamenni, mert egy pettyet elveszített, amikor a többiekkel játszott. Nagyon hasonlított ez a katicabogár hozzám. Velem is mindig akkor történt valami baj, amikor a többiekkel játszottam. Mamája is hasonlított az én mamámhoz. Ő is hajlamos volt észrevenni, hogy az a bizonyos hetedik petty hibádzik, így aztán nagyon beleélttem magam a katicabogár ijedségébe és elhatároztam, hogy mihelyst befejezem a mesét, segítsek megkeresni azt, aki tudja, hova gurult a hetedik petty. Kerestem a fűvek között, a jázminbokor levelén, a mosópadon, mindenütt, amerre a katicabogarak mifelénk járnak szoktak. Nem találtam. Elmondtam a katicabogárnak azt is, hogy próbáljon meg háttal bemenni, hátha akkor nem veszi a mamája észre. Bár ebben nem lehettem egészen biztos, mert az én mamám háttal is meglátta, hogy a ruhám elszakadt bújócskázás közben. Nem volt mit tenni, együtt szomorkodtam a katicabogárral egész délután.

Azután újabb mesék jöttek, sorsára bízta őt. Megtalálta-e vagy sem azt a hetedik pettyet, máig sem tudom. Egy biztos, ha arra járok, mindig megnézem, nincs-e ott a fűben valahol.

(2001. május 14.)

Nincs virágokert az ablakom előtt, csak amolyan kócos városi gyeplő. Önvédelemből nőtt a fű, hogy feledtesse a földdel a beledönögölt történelmet, a háborús és építkezési törmelékkel.

Hogy, hogy nem, idetévedt egy-két tő tulipán, makacsul túléli a teleket, minden tavasszal kihajt. Ahogy öregszem, egyre inkább fogékony vagyok a csodára, a hétköznapi csodákra. Ez a tulipán: ismerős.

Abból a kertből jött utánam, ahol először találkoztunk, a nagyapám kertjéből. Ott volt a nagyszoba ablaka alatt, a nárcisszal, a gyöngyvirággal, az ibolyákkal együtt. Harang formája jobbra, balra lengett, ha átsurrant a kerten a szél. A gyöngyvirágot én csengettyűzni is hallottam, az ibolyát meg sírni láttam, eső után, beszélgettünk is. Hogyne beszélgettünk volna, egyedül voltam én is, ők is. Hamarabb tudták meg, hogy elveszítettem a tolamat, elszakadt a ruhám, összeveszttem Víg Bécivel, mint az anyám. És egy gyerekhez közelebb van a föld, mint az ég, kiváltképp, ha egy parasztvárosban tanul járnai a gyerekkora. Ebben a kertben barátkoztam össze az állatokkal is. Órákig tudtam ülni a fűben és néztem a bogárvilágot, mennyire más, mint amilyenek a cipőtalp látja. Suszterbogarak, futrinkák, hangyák tették napi dolgukat, szitakötők vitorláztak, méhek törölték a port a virágokon, lepkék nyíltak a bokrok ághegyén.

Legjobban a jánosbogarak izgatták a képzeletemet. Mégsem közönséges dolog, hogy egy bogárnak lámpása van. Ha jöttek, nem félttem a sötétben. Talán ettől a kertetől tanultam meg, hogy lent is van egy világ, érdemes közel menni hozzá és hogy egy apró jánosbogárnyi fény is elég olyakor-olykor biztatásnak.

(2001. június 22.)

Akár természetes is lehetne, hogy minden kimondható, pontosabban majdnem minden kimondható. Alighanem úgy születhettek a szavak, olyan egyszerűen, mint a bibliai teremtés-mítosz szerint a világ. Legyen szó és lön. Csak hát mióta ez a lön kimondatott, azóta nem tudunk mit kezdeni vele. Magyarázzuk innen oda, onnan ide, az a határon lévő kicsi mozdulat minduntalan kisiklik a kezünkben. Megmarad titoknak vagy evidenciának, szavak vannak. Bevallom engem mindig a titok érdekelt és nemcsak azért, mert mit sem érne az életünk, ha nem ismernénk azt a boldogító nyugtalanságot még gyerekkorunkból, amely a titkos úton terelget bennünket. Még csak azért sem, mert később anyagom lett a szó, az én gyerekkorom a szavaknak köszönheti magát. Korán felfedeztem, hogy ami kimondható, az van. Szavakból megteremthető a világnak hiányzó, másik fele. Csak hinni kell a szavakban és szeretni kell őket. Arra is rájöttem, hogy önmagam láthatatlan másik fele is a szavak által mutatható meg. Olyan vagyok, amilyenek kimondom magam, a szavak adnak formát nekem, belső formát.

Persze nem a rutin szavak, a kiürültek, a hamisak, hanem a magamhoz szelídítettek, a kikínódottak, a velem azonosak. Mert nemcsak kapjuk a szavakat, amikor egy anyanyelvi kultúrába beleszületünk. Újra meg kell találnunk őket. Mint ahogy egy idő után öröklött arcunkhoz is meg kell találnunk a sajátunkat, amelyért már mi vagyunk a felelősek, ahogy a rózsáinkért is, amint a Kis Hercegtől tudjuk. Rózsa, mondja az anyám. Rózsa, mondom én. Az ő rózsája nem az én rózsám, két külön történet. De ez csak akkor látszik, ha a szívvel is ránéz az ember.

(2001. július 6. – Választott jelmondat ezen adás mottója)

Nekem már gyerekkoromban nagyobb hajlamom volt a szomorúságra, mint kellett volna. Nagyon tudtam sajnálni mindent, ami egyedül volt, ami véget ért. Az iskolámat is, amikor az évszáró után becsukódott mögöttünk a tanterem ajtaja. Persze csak addig, amíg

kézen nem fogott a nyár. Csak a tenger mellett éreztem később akkora szabadságot, mint akkor a júniusi ég alatt. Pedig ha jól meggondolom az Egressy utcától mindössze a Kenyere partig ért gyalog, vonaton pedig a makói állomásig. De hát gyerekkorában még hétmérföldes csizmával lép az ember. A jó bizonyítványért is másféle fizetség járt. Ott lehettem nagyapám két és fél holdas birtokán, az aratásnál. Korán reggel indultunk neki gyalog a határnak, még harmatos volt a fű a kis meggyfa alatt, amikor letelepedtünk. Nem kirándultam, dolgom volt. Én hordtam a vizet az aratóknak, én gyűjtöttem a gallyat a bogrács alá, amelyben úgy szuszogott a paprikás krumpli, mint

Mihály bácsi szokott, amikor elbóbiskol az asztal mellett egy-egy Mihály napi vacsora után. Így hát én is végigtörölhettem a homlokomat azzal a felnőtt mozdulattal, ahogy a nagypapa, amikor elérkezett az ebéd ideje. Abban is volt valami nagyos, hogy nem pohárból ittunk, hanem a kanta fedőből. Egymás után, és amikor a kezem fejével töröltem meg a számat, ahogy Gulyás bácsitól láttam, nem szólt rám senki, hogy ez nem való. A nagymama sem szidott meg, hogy már jócskán este volt, amikor hazaértünk és a nagypapa után én is megmosakodhattam a nagy lavórban, az eperfa alatt. Tegyük el magunkat holnapra, mondtam öregesen, amikor feküdni mentünk, de azt nem árultam el senkinek, hogy az a tarló azokkal a keresztekkel, a lila alkonyatban olyan volt, mint a temető.

(2001. július 19.)

Természetes volt, hogy a gyerekeim megtanultak beszélni, de nagy kár lett volna, ha természetesnek veszem. Mert a szavak születése is a hétköznapi csodák egyike, akár a mozdulatoké. Így hát élvezettel követtem napról napra, amint a mozdulatok kibogozzák magukat abból a gubancból, amelyben tévelyegnek. Elindulnak a csörgő felé, bizonytalankodnak, megtorpannak, majd újra nekiindulnak és sikerül vagy nem sikerül. Azután az első lépések, amelyek ott készülődnek a még nem tudni mire való apró lábokban, a nem megbízható gerincben, hogy azután maguk lepődjenek meg legjobban: az út nem billen ki alóluk.

AZ A BIZONYOS KERT AZ ÉGRESSY UTCÁBAN
Varga Katalin, Szappanos nagymama, Nikolin Klára, Nikolin Éva
(Forrás: Németh László Városi Könyvtár)

És ott hallgatnak, készülődnek a szavak is a tágra nyitott szemekben, amelyekben már ott a kép, csak hallható nevet kell adni neki. Elkezdnek kerekedni, dűnyögni, tipegni az ajakon. Nekilendülnek, azután úgy érkeznek meg hangalakjuk karjaiba, mint az első kifáradt lépések az édesanyákéba. És megszületik az első bizonyosság. Mama. Most már nemcsak érezhetően, érthetően is beszélni kezd a világ, de a szavakat is kézen kell fogni, biztatni kell, ébren kell tartani őket, táplálékra van szükségük, érzelmi táplálékra és itt szoktuk elrontani a dolgokat. Azt hisszük már nélkülünk is életképesek és állami gondozásba adjuk őket idő előtt.

(2001. július 30.)

Engem gyerekkoromban nem foglalkoztatott az, hogy mi szegények vagyunk-e vagy gazdagok. Voltam nagyon boldog és nagyon szomorú, ahogy a gyerekek általában. Ha Sipter Klári nem mondja még a Malom utcai óvodában, hogy Pataki Jóska azért jár mezítláb mert szegény, észre sem vettem volna. Nekem a mezítlábasság nem a szegénység volt, hanem a szabadság. A cipőmre mindig vigyázni kellett.

Egyszer azután, mégis kiderült, hogy mi nem vagyunk szegények. Az iskolában összeírták azokat a gyerekeket, akik majd inségejet kapnak. A 10 órás szünetben hozták nagy alumínium kannákban, kis alumínium bögrében osztották egy karéj barna kenyérral együtt. Valószínűleg engem is soványnak talált a tanító néni, én is bekerültem a névsorba. Nem nagyon szerettem a tejet, de a többiekkel együtt boldogan megittam nap mint nap. Otthon is örömmel újságot, képzelték én is inségejet kapok. Anyámat szíven üthette a szó, mert megüzente a tanító néninek, hogy tudnak ők nekem tejet meg kenyeret adni otthon is, adják azoknak, akik rászorulnak.

Így kerültem én a gazdagok közé. De egyszer mégis be kellett vallanunk, hogy szegények vagyunk. Ez a háború után történt. Szegény volt, igaz, az ország is abban az időben, arra mifelénk is. Főzőcskét játszottunk azért akkoriban is, és mert a kisedényben mindig amolyan mondjuk ételek fűttek, föl sem tűnt volna, hogy a mienk, a húgomé meg az enyém üres, ha a szomszédék Katijának a lábában nem mákos kalácsból lett volna a paprikás krumpli. Amikor elkészült, ő jóízűen ette a mazsolás töltelékkel teli falatokat, mi meg nyeltünk hozzá. Ő nem adott, mi nem kértünk belőle, pedig nemcsak kívántuk, éhesek voltunk amúgy igazán, de csak néztük egymást és hallgattunk. Nem tudom, az a kislábas emlékszik-e még arra a délutánra, amikor megtanultam: a szegénység nagyon tud fájni, ha megalázzák. Minden esetre a húgom meg én csak nézzük egymást és hallgatunk, ha mákos kalács kerül az asztalunkra.

(2001. augusztus 17.)

Nem állítom, hogy módszer a verés. Amikor tanár voltam, eszembe sem jutott. Nem volt szükségem rá. A gyerekeimet is ritkán ütöttem meg és mindig nekem fájt jobban.

De van egy korszakos pofon az életünkben. A fiam és én csatantunk össze benne. 10-12 éves volt akkoriban, amikor számomra érthetetlenül ökölbe szorult egyik napról a másikra. Haragba lett a világgal. Ütött kézzel és szóval, ha kellett, ha nem. Nem lehetett szót érteni vele. A türelem is, hogy kivárok, mintha ingerelte volna. Fájt, hogy nem vittek utak egymás felé, még inkább, hogy nem leltem a magyarázatot sem benne, sem önmagamban. Mindkettőnk-ről lemondtam, mígnem egy délután úgy arcul ütötte a hűgát, hogy lerepült a szemüvege és neki esett a szekrénynek. Ijedtemben nem mérlegeltem, hogy jó-e vagy sem, az én kezem is elszaladt, amire ő egy olyan kihívóan pökhendi arccal válaszolt, hogy újra viszketni kezdett a tenyerem, de mégsem emelte meg az indulat. Kéthétnyi csend telepedett közénk. Azután idővel felszívódott. Csak érettségi körül derült ki (ő mondta): nagyon kellett az a pofon, mert abban

legalább volt valami emberi. Hogy formátlan kamaszkora rántotta-e görcsbe, hogy én mozdultam egy pillanatban nagyon rosszul, vagy a 8 és fél éves késéssel kapott kistestvér elleni indulat utolsó árhulláma futott-e le akkoriban – máig sem derült ki. De volt valami katarzisa annak a pofonnak, mindkettőnk számára. Neki akkor, nekem később. Egymás felé fordította a tekintetünket.

Azóta szavak nélkül is értjük egymást. A pofonokat mindketten másoktól kapjuk.

(2001. szeptember 7.)

30 éves voltam, amikor először léptem át az országhatárt. A sorompó fontossága tudatában figyelmeztetett, itt most történik valami, amit illik komolyan venni. De hát az ég odaát is kék volt, a gölyacsőr virág meg édestestvére volt annak a másiknak, amelyik mifelénk nyílik. Így azután hiába próbáltam rajtakapni magamban a határt, ugyanúgy léptem át rajta, mint gyerekkoromban, ami-

kor a valóság és a költészet között röpített a képzeletem. Maradt a nyelv, amely idegenségemre figyelmeztetett és bár feszengetem szükre szabott szóincsemben, arra is hamar rájöttem, hogy a szavak hangalakján átérezhető a jelentésük. Csak helyzetbe kell kerülniük. Ebben is a gyerekek bizonyultak a legtalálékonyabbnak. Egy játszótér homokozójában lestem el tőlük a felnőttek számára elképzelhetetlen megoldást. Voltak vagy tizen és egy homokvár építésén buzgólkodtak. Igaz, hogy az egyik a kislapátját szorongatva hajtogatta: *es ist maine Schaufel*, a másik, *same on so* kiáltással veszekedte magának vissza a kisvödret, de épült a vár. Mindenki a maga nyelvén perelt, de együtt voltak boldogok és együtt vigyáztak, hogy össze ne dőljön az a vár. És amikor arra repült egy méh, vagy egy kékszárnyú szitakötő, egyformán néztek utána onnan lentről. Nem tudom, gondoltak-e valamire. Talán csak fölemelte őket a repülés abba a könnyen járható magasságba, ahonnan nem látszanak a határok. Sem a kintiek, sem a bennünk lévőök. Persze egészen más a helyzet, ha nem én lépek át a határokat, hanem a határok lépnek át engem. Akkor még a szitakötő is elbizonytalanodik, de ez már egy másik kérdés. Nem gyerekeknek való.

(2001. szeptember 14.)

BÁNYAI BÉLA: MOZDULAT — SZABÓ ÉVA

Karai Sándor 1994 körül készült fényképe alapján